

A close-up portrait of a woman with long, dark brown hair and bangs, looking slightly to the right with a neutral expression. She has light blue eyes and is wearing a dark top over a green garment. The background is a plain, light-colored wall.

STADENS SÖTMA OCH SKADLIGHET

Interju med Madeleine Hessérus

Vad i den urbana tillvaron är det som skapar sjukdom? Madeleine Hessérus har skrivit om att lämna staden för att leva i skogen, och om ett framtida Stockholm där kvinnor och män lever på varsin sida om en säkerhetsmur. Inför sista delen av sin civilisationskritiska trilogi *Urbanien* besökte hon den förbjudna zonen i Tjernobyl. Här berättar Madeleine Hessérus om sitt romanprojekt för 10TALs Sara Stribe Pavell.

AV SARA STRIBE PAVELL / FOTO MIA CARLSSON

SSP: I din första roman *Till Isola* ger sig Tessa Björk av från sitt liv i staden efter att ha drabbats av en oförklarlig sjukdom eller allergisk reaktion. Klåda, svindel och andnöd. Hon har levt i ett känslomässigt torftigt förhållande och i och med hennes mans otrohet bryter sjukdomen ut på allvar. Men hon känner sig lurad inte bara av honom, utan av hela tillvaron. Hon tycks allergisk mot det moderna, urbana sättet att leva. Vad är det som ger upphov till hennes fysiska reaktion?

MH: Hon säger i början av romanen att hon misstänker att det finns osynliga förbindelser mellan staden och människorna som lever i den, och att det är de förbindelserna som är orsaken till hennes sjukdom. Romanen diskuterar i fortsättningen vad förbindelserna består i. Vad är en storstad? Är det en egensinnig organism som vi kan låta oss uppslukas och förföras av eller är den ingenting i sig själv utan någonting som uppstår hela tiden i samspelet mellan människorna? Sådana frågeställningar ställs huvudpersonen inför. Och hon inser väl att det är allt det här sammantaget, »förförelserna och nyckerna«, som hon säger, och »den ändlösa räckan av rutiner och regler«. Det att man i staden inte tillåts ens den enklaste form av excentricitet, man måste göra och vara som alla andra. Allt det här får till slut hennes tillvaro att kapsejsa.

SSP: Så fort hon kommer iväg från staden avtar de fysiska symptomen. Steg för steg lämnar hon civilisationen och börjar leva i skogen, på sätt och vis mer som djur än som människa. Hon får uppleva jakt ur djurets perspektiv, att fly jägarnas skott. Människans framfart i naturen tycks grotesk. Bland annat skildrar du motorvägen och djur som

förolyckas av trafiken där. Kan du berätta vad du tänker om konflikten mellan naturen och det liv människan byggt upp? Om du tycker att det finns en konflikt?

MH: Det jag försökte gestalta i *Till Isola* är att människan är en kulturvarelse och samtidigt en del av naturen. Hon påverkar och omskapar naturen. Vi skapar ju kultur och civilisation med sikte på vissa värden. På så sätt får vår kultur mening. Men naturen finns där utan värdemålsättning, den bara är något i sig själv. Den motsättningen tycker jag är intressant att spegla. I *Till Isola* försökte jag också tränga djupt in i en människas psyke, och se på världen utifrån en enskild människas synvinkel och hennes speciella moraliska och etiska dilemma. Och på så sätt få världen att te sig annorlunda, att beskrivas utifrån en ny logik. Det tycker jag också är skönlitteraturens verkliga styrka, att flytta på gränserna för seendet och varseblivningen, att få världen att kantra.

SSP: I sin vandring på väg ut från staden när hon passerar industriområden som brer ut sig på naturens bekostnad, konstaterar Tessa Björk att hon själv är beroende av varorna som produceras där. Vad tänker du kring detta dilemma?

MH: Man skulle kunna säga att jag beskriver varseblivningens utmaning. Huvudpersonen Tessa Björk öppnar sina ögon för den kultur hon lever i. Och hon upptäcker just dilemman, ett dilemma som hon inte formulerat så tydligt för sig tidigare. Hon ser hur människor lastar på varor utanför Ikea. Behöver vi verkligen det här? tänker hon. Är våra begär rimliga? Ska man kunna förändra en livsstil måste man först formulera det eventuella problemet med livsstilen.

Den där romantiseringen av det urbana syns överallt, i medias och reklamens bilder av den framgångsrika, lyckade och anpassade stadsmänniskan.

SSP: När hon minns sitt tidigare liv i staden ser hon bland annat hur mycket som kretsade kring pengar. Det mekaniska i det stressade arbetslivet, som också präglades av statusjakt och fixering vid bostadsrättspriser. Vad har du tänkt om den tendensen i vår tid?

MH: Ja, vår besatthet av konsumtion. Idag finns hur mycket forskning som helst som visar att vi, när vi nått en viss välfärdsnivå, snarast blir mindre lyckliga ju mer vi konsumerar. Men det har vi väl egentligen alltid vetat. Ändå fortsätter vi. Man skulle kunna tala om en epidemisk omätlighet, människan har blivit ett med sin konsumtion och sina produkter. Mänskliga relationer reduceras till ett bruksvärde – så länge en människa kan sägas vara nyttig har hon också ett värde, och hon blir på så sätt själv en vara bland andra varor. Varför ser det ut så här? Det är en intressant fråga. Man måste förstås söka svaret historiskt, politiskt, socialt. Det romanens huvudperson Tessa upptäcker är att människorna i staden i så hög grad är flockvarelser, de vill ha det de andra har. Men för att få syn på det här urbana sättet att leva och konsumera måste man kanske, som Tessa gör, ställa sig vid sidan om och betrakta det i den obekväma ensamheten.

SSP: Tycker du att naturen romantiseras i din roman?

MH: Det är svårt att skriva om natur, det finns så många konnotationer kring det begreppet. Pastoralen, trädgårdsprogram i tv, gulliga djur – uttalar man ordet natur kastar sig alla de bilderna över en. Men jag har en naturvetenskaplig bakgrund, jag läste medicin innan jag blev författare och det skyddar mig ändå från den sortens romantisering. Det Tessa gör när hon betraktar djuren i skogen där hon lever är inte att idyllisera, hon försöker se dem i deras egen rätt. Hur tänker ett djur? Hur tänker bävern? Hon försöker leva sig in i en annan varelses »vara« och det tycker jag är fascinerande och djupt sympatiskt. Vi är alla så begränsade av den egna horisonten. Jag tänker ofta på Willy Kyrklunds strof: »När stenen utträder ur sin stenighet. När sparven utträder ur sin sparvighet. När Kyrklund utträder ur sin kyrklundhet. Denna längtan.« Det som händer Tessa är att gränserna för hennes varseblivning flyttas.

Men när vi talar om romantisering: Jag tycker snarare att det under lång tid funnits en väldig romantisering av urbaniteten, en romantisering som är så etablerad att den blivit common sense, romantiska föreställningar som hindrar oss från att se klart och förändra det som faktiskt är absurt i storstadslivet. Bullerproblem, luftföroreningar, att vi bygger våra städer för bilism och kommersialism. Den där romantiseringen av det urbana syns överallt, i medias och reklamens bilder av den framgångsrika, lyckade och anpassade stadsmänniskan. Men det är förstås oerhört viktigt att kritiskt granska staden och vad den gör med människan och diskutera stadens förutsättningar och möjligheter, särskilt med tanke på att ungefär hälften av jordens befolkning idag bor i storstäder och att man räknar med att 80 procent av oss kommer att bo i storstäder 2050, samtidigt som vi blivit 3 miljarder fler.

SSP: De flesta människor som lever i romanens stad uppvisar en ignorans, en oberördhet. Detta drag återkommer du till, tycker jag, i din andra roman *Staden utan kvinnor*. Hur människor avsäger sig sitt ansvar för varandra. Där beskrivs hur de i tunnelbanans trängsel domnar bort, »människor somnade med öppna ögon, en dov och farlig passivitet spred sig«. Är det något du tycker dig se en tendens av i verkliga livet, och varför tror du i så fall att det blir så, att människor på något sätt stänger av?

MH: Här pratar vi ju om medkänsla, empati, den förmåga som Tessa prövar, att leva sig in i och dela en annan varelses »vara«. Det är en förmåga som väl måste betraktas som något mänskligt och särskilt viktigt. Går den förlorad i ett samhälle, och det gör den ju till exempel i krig, då är vi illa ute, det vet vi alla, om livsbetingelserna i en storstad blir alltför krävande. Om vi känner för mycket otillfredsställelse, maktlöshet, brist på tillhörighet eller annan stress, då kan jag tänka mig att det finns risk för att vi har svårare att känna med andra, att se »den andre« och att vi då så att säga stänger av.

SSP: Jag tycker också att vi är tvungna att stänga av en hel del för att klara den egna tillvaron. Jag tänker framför allt på nyhetsflödet. Om man på allvar skulle leva sig in i

och känna med människorna i till exempel en olycka som det talas om i ett nyhetsprogram, så blir det svårt att klara sitt eget vardagsliv. Och eftersom man måste stänga av till en del, kanske följden blir att man stänger av för mycket?

MH: Där kommer du in på något viktigt. Processionen av katastrofer som vi hela tiden konfronteras med och där ingenting är viktigare än någonting annat. Hur hanterar vi det här? Det kräver väldigt mycket av oss.

SSP: I *Staden utan kvinnor* återvänder Jakob Hall till Stockholm, den stad han bodde i för många år sedan. Han har nu länge levt ute i skärgården, efter att Stockholm delats av med en mur, som kvinnor och män bor på skilda sidor om. Detta har föregåtts av ett ökat våld mot kvinnor. Bland annat just i tunnelbanan, där det förekommit våldtäkter som ingen ingripit mot. Också ett flertal mord på kvinnor gav anledning till resningen av muren. Det gjordes filmer om de våldtagna och mördade kvinnorna, och bilderna i dessa filmer liknade till förväxling bilder i reklam och modereportage. Den utsatta och försvarslösa unga kvinnan används som en tilltalande, lockande bild. Detta tycker jag är realistiskt och otäckt. Snarare än våldet är det mer orealistiskt att så många till sist reagerar så starkt, att de bygger upp muren som delar staden. Ville du med din skildring visa att våldet mot kvinnor är påtagligt också i vårt samhälle?

MH: Ja, ser man det globalt är kvinnans utsatthet enorm. Man kan se romanen som en känslomässig uppgörelse med ett urbant tillstånd, och våld mot kvinnor är inbyggt i samhället. Det ingår i dramaturgin och rekvisitan i staden. Vi ser det i reklamen, i nyhetsflödet, på löpsedlarna, i pornografin, i gatubilden. Det där gör mig ofta förtvivlad och sorgsen. Och det verkliga våldet lever i symbios med det fikionaliserade våldet. Exempelvis deckargenren använder sig ständigt av den unga sexualiserade kvinnan som offer och mannen som förövare. Jag vet inte om verkligt våld mot kvinnor påverkas av det fikionaliserade våldet, men vi matas dagligen med de här bilderna, som inte är något annat än ett hån mot vår intelligens, och det gör naturligtvis något med oss. Det påverkar våra attityder och beteenden och det säger framför allt något om vår tid och vårt samhälle, inte minst att vi är ljusår från verklig jämställdhet.

SSP: Rapportering om hat och våld mot kvinnor har ökat på senaste tiden. Jag tänker dels på den svenska debatten om framförallt näthat. Ett annat, väldigt otäckt exempel är gruppvåldtäkten i Indien, som nyligen uppmärksammades i medierna. Den händelsen, som förstås är en av många liknande, hade en motsvarighet i din roman. Du skriver om en gruppvåldtäkt i tunnelbanan.

MH: Ja, mycket av det jag gestaltat i romanen kan man tyvärr känna igen i samtiden. Likheten mellan den verkliga våldtäkt som du nämner och romanens tänkte jag direkt på. Också händelserna på Utøya i Norge blev en obehaglig spegling av romanen, de inträffade strax efter det att romanen kommit ut. I romanen handlar det om hur en ensam man – och sjuk, får man förutsätta – sprider sitt hat via en blogg och på nätet bygger en galen föreställningsvärld omkring sig och en terrororganisation där främlingsfientligheten riktas mot kvinnan. Ja, jag tyckte att jag kunde se paralleller.

SSP: Romanen berättar inte så mycket om Södra staden, där kvinnorna bor. Där råder irrelevans, galenskap och förvirring, hör männen ryktas. Men Norra staden beskrivs som en yttlig värld. Den liknar på många sätt ett spel, och det är så de unga män som romanen berättar om upplever sin tillvaro. De har ibland svårt att hålla isär spelvärlden och sitt verkliga liv. Tillvaron i deras stad saknar kontakt med det förflutna och hopp om framtiden, »Därför kunde man i praktiken bara leva på ett sätt i Norra staden: i nuet. I detta hala nu, utan minne eller förväntan, gled alla omkring.« Intressant, vill du utveckla det?

MH: Männen rör sig i ju i ett slags postapokalyptisk värld, muren har byggts och kvinnorna har försvunnit. Muren blir en gräns mot deras förflutna och samtidigt mot deras framtid. Det finns bara det här eviga nuet där de måste hantera en ständig rörelse av snabbt förbipasserande händelser och intryck och där de måste parera allt som kommer i deras väg, som i ett dataspel. De hinner inte reflektera. Samtidigt blir det ett slags vakuum, det finns ingen utveckling. Därför får de unga männen i berättelsen, som alla är i tjugoårsåldern, också svårt att växa upp. Varför ska man bli vuxen när det ändå inte finns någon framtid? De fortsätter att vara pubertala tonåringar, de glider omkring i tillvaron. Den sortens omognad och förvirring tycker jag att man kan se tendenser till i dagens samhälle. Bristen på framtidshopp, förströelseindustrin, upptagenheten av yta.

SSP: I *Staden utan kvinnor* förekommer en underjordisk värld, en »mörk spegelvärld«, där unga drogberoende pojkar kallade sorkar lever. Men där det också finns hemliga förbindelser med Södra staden, där män och kvinnor har trotsat muren och mötts, i något som kallas Suckarnas sal. Där nämns Pyramus och Thisbe, den antika myten om ett kärlekspar som skiljs åt av en mur och endast kan kommunicera via en spricka i muren. Vad säger myten och varför refererar du till den?

MH: Myten berättar ju om att kärleken mellan två människor blir starkare om det finns ett hinder mellan dem som

Jag tror på människans fantasi och flexibilitet. Det hon har skapat kan hon också omskapa.

gör att de inte kan mötas, men den berättar också att det i den moderna civilisationen finns en nedärvd barriär mellan könen, som vi alltid måste hantera, sexuellt eller i sociala makttermer eller gränsöverskridande eller vad det nu kan handla om. Könbarriären finns de facto i vårt samhälle och vi måste förhålla oss till den på något sätt. Nu kan man ju tycka att det är en absurd tanke att bygga en mur mellan kvinnor och män. Men murar har byggts i alla tider för att skilja ideologier, kulturer och religioner åt, och de byggs fortfarande. Och jag tänker mig att man i den här romanens mur kan få syn på det absurda i murar överhuvudtaget, det absurda i att skilja Oss från De andra. Romanens mur faller ju så småningom, som alla murar. Och man kan väl också hoppas att den problematisering och debatt av kön och identitet som pågår idag leder till att man lite i taget raserar ytterligare en mur eller flyttar på ytterligare några gränser.

SSP: *Till Isola* och *Staden utan kvinnor* är de två första delarna i en planerad trilogi, *Urbanien*-trilogin, där den tredje utkommer nästa år. Vad är temat för din trilogi?

MH: Alla tre romanerna hanterar frågor kring urbanitet, människans förhållande till staden och till staden kontra naturen. De har alla ett kvinnligt jag och ett kvinnligt berättarperspektiv. Men samtidigt som den yttre konkreta tankemodellen finns tycker jag att romanerna lever framför allt i de mentala tillstånd och rörelser som jag försöker registrera, det som händer inom människorna och mellan människorna, de själsliga tonfallen. Det är jag ständigt, faktiskt ständigt upptagen av och det gäller allt jag skriver, noveller, romaner och dramatik.

Den tredje delen av romantrilogin, som jag just nu arbetar med, utspelar sig delvis i den förbjudna zonen i Tjernobyl och handlar om en kvinnlig forskare. Jag besökte nyligen städerna Tjernobyl och Pripjat som evakuerades efter kärnkraftsolyckan 1986. Då blev samspelet mellan civilisation och natur så tydligt – att människan påverkar och omskapar naturen och att resultatet inte alltid är det avsedda eller önskade. Jag såg bostadskvarter och hus där träd promenerat in genom portarna och växte inne i lägenheterna, sträckte ut sina grenar genom fönstren. Jag kom att tänka på Hundterwasserhus, ett slags organisk, vegetativ arkitektur. Friedensreich Hundterwasser ritade

hus där träd växer på taken och vissa våningsplan är avsedda enbart för växter. I Tjernobyl håller städerna på att återtas av naturen. Råvar och vildsvin springer omkring på gatorna. Samtidigt är strålningen fortfarande så hög, och kommer att vara det för all överskådlig framtid, att man anser att människor inte kan leva där utan risk för sin hälsa. Men växter och djur frodas. Det är ohyggligt skrämmande och samtidigt fascinerande. Det väcker känslor. Mina berättelser börjar ofta så, i en stark känsla, ofta en rent fysisk förnimmelse, ett slags oro. Den fysiska upplevelsen kommer ofta först – sedan bryter något fram.

SSP: Många debattörer reagerar på att det är teknik som har skapat de stora problemen med miljöförstörrelse, men att vi ändå förlitar oss på att tekniken ska kunna ställa det till rätta.

MH: Ja, det är ett dilemma, och det handlar om att medvetandegöra, att vara ett steg före teknikens tillämpning. Människan är ju barnsligt förtjust i det hon skapar, och resultatet är som sagt inte alltid det önskade eller avsedda. Vi lever i en värld där mycket är möjligt att åstadkomma teknologiskt, och de problem som eventuellt uppstår, tvingas vi också lösa teknologiskt. När det gäller oönskad radioaktivitet till exempel, hoppas somliga på att en dag kunna framodla en bakterie som kan livnära sig på radioaktiva isotoper.

När *Staden utan kvinnor* kom ut beskrevs den av många som en dystopi. Och själv är jag kanske inte optimistisk när det gäller framtiden, men hoppfull. Jag tror på människans fantasi och flexibilitet. Det hon har skapat kan hon också omskapa. Hoppet står väl till de människor som vågar se sig omkring med vidöppna ögon **10 TAL**

MADELEINE HESSÉRUS, född 1953, debuterade som författare i bokform 1997 med novellsamlingen *Inte vackrare än i Valparaiso*. Hon hade dessförinnan skrivit pjäser för radio och scen. 2001 utkom hennes andra novellsamling, *Den döda drottningen*. Romanerna *Till Isola* och *Staden utan kvinnor* utkom 2004 respektive 2011 och hon arbetar nu med tredje delen i denna romantrilogi.

SARA STRIBE PAVELL, född 1973, är medlem i 10TALS redaktion sedan 2001 och har även varit tidskriftens redaktionssekreterare.